

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2003 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2003

2

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2003

2

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

TAMARA B A I R A Š A U S K A I T Ė

MASONAI LIETUVOJE 1816–1821 m.: ATSIKŪRIMAS IR VEIKLA

Įvadas

Šviečiamasis amžius, užvaldęs idėjų sklaidimo sferą, asmens tobulėjimo ir naudingumo visuomenei poreikiui suteikė institucinę formą: nuo XVIII a. pradžios Europoje pasklido masonų draugijos. Pasitelkus laisvųjų mūrininkų (*free-masons*), samdomų bažnyčių statyboms, bendrijos tradicijas, ceremonialai ir simboliai buvo pakylėti iki pasišventimo absoliučiai tobulybei idealo. Simbolinės Saliamono šventyklos statyba žemėje rėmėsi taikos, vienybės, brolybės ir lygybės principais. Masonų ideologijoje krikščioniškos vertybės: tikėjimas, dorovingas gyvenimas, artimo meilė jungėsi su socialine ir religine tolerancija, plačiai suvokta filantropija, savitarpio pagalba, įsipareigojimu plėtoti visuomenei naudingą veiklą, mokslo ir švietimo sklaidą. Masonų draugijos įgavo tarptautinę struktūrą ir kosmopolitinę dvasią, patraukė įtakingus ir aktyvius visuomenės sluoksnius: nuo valstybių vadovų ir aristokratų iki pramonininkų, prekybininkų bei amatininkų, telkė stipriausias mokslo, švietimo ir kultūros pajėgas¹. Tačiau masonų ceremonialas ir simboliai, siekiant apsisaugoti nuo profanavimo, laikyti griežtoje paslapyje. Teatralizuotas narių įvesdinimas į ložę, atpažinimo ženklų naudojimas, draugijos tikslų atskleidimo pakopiskumas, griežtas taisyklių laikymasis, priesaika saugoti paslaptis lėmė tai, kad draugijos slaptumas neišvengiamai darė poveikį jos nariams: vertė besąlygiškai paklusti taisyklėms, simboliais ir priesaikomis susaistytam, bet savanoriškam susitarimui.

¹ Žr., pvz., U. im H o f, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius, 1996, p. 119–124.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje masonų draugija įsisteigė 1776 m. Vadinamosios simbolinės šv. Jono ložės priklausė Lenkijos ir Lietuvos Didiesiems Rytams ir veikė pagal škotų ritualą. Dėl Abiejų Tautų Respublikos padalijimus lėmusių politinių pokyčių 1794 m. ložės nutraukė veiklą, ją nesėkmingai bandė atgaivinti 1812–1813 m., tačiau tikruoju Lietuvos masonų renesansu laikomi 1816–1821 m.

Susidomėjimas Lietuvos masonais pastebimas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios istoriografijoje. Pirmą stambesnę veikalą apie buvusios Abiejų Tautų Respublikos masonų ložių istoriją, veiklą, simbolius ir ceremonialą parašė kunigas Stanisławas Załęskis, pasinaudojęs masonų dokumentais iš privačių archyvų². Jis taip pat paskelbė daugumos ložių narių 1816–1821 m. sąrašus. Masonai Lietuvoje jį domino Lenkijos kontekste, todėl jiems skyrė šalutinį dėmesį. Daugiau žinių apie Lietuvos masonus XIX a. pateikė S. F. Dobrianskis³. Jis aprašė draugijos vidinę sandarą, tikslus ir pobūdį. Jam taip pat rūpėjo parodyti masonų raiškos kontroversijas ir paviešinimą, kitaip tariant – matomus slaptosios veiklos rezultatus. Jis bandė atskleisti masonų vaidmenį svarstant valstiečių išlaisvinimo klausimą 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelyje, taip pabrėždamas pozityvią masonų veiklos pusę. Aprašydamas masonų skilimą dėl Jokūbo Šimkevičiaus reformos ir naujos masonų konstitucijos svarstymo, S. F. Dobrianskis siekė parodyti draugijos vidinius prieštaravimus. Buvusio masono Stanislovo Mickanevskio pastangos susigražinti įmokas ložei per teismą jo interpretacijoje virto masonybės išdavyste. S. F. Dobrianskis taip pat paskelbė keletą masonų ložių antspaudų bei ženklų. Rašydamas Lietuvos masonų istoriją jis naudojosi Vilniaus viešojoje bibliotekoje saugotais draugijos dokumentais, tarp jų – ložės „Reformuotas uolusis lietuvis“ posėdžių protokolais, kurių pėdsakų vis dar neaptinkama.

Władysławas Zahorskis teigė pasinaudojęs masonų dokumentais, saugomais Peterburgo viešojoje bibliotekoje, kurie leido atkurti Vilniaus ložės „Uolusis lietuvis“ vaizdą⁴. Autorius taip pat palietė du svarbius klausimus: Lietuvos masonų bandymą atsiskirti nuo Didžiųjų Tautinių Rytų ir susisieti su Peterburgo Rytais bei J. Šimkevičiaus reformą. Tačiau jis supainiojo skirtingus masonų ložių Lietuvoje atkūrimo laikotarpius: 1812 ir 1816 m.

Išsamiausias veikalas, skirtas masonų draugijos Lietuvoje istorijai XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje – XIX a. pirmajame ketvirtyje, tebėra Stanisławo Małachow-

² S. Załęski, *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822. Na źródłach wyłącznie masonskich*, wyd. 2-gie, Kraków, 1908 (pirmasis leidimas – 1889 m.).

³ С. Ф. Добрянский, *Масонские ложи в Литве*, Вильна, 1911; С. Ф. Добрянский, *Очерки из истории масонства в Литве*, Вильна, 1914.

⁴ W. Zahorski, *Przyczynek do dziejów wileńskiej loży masonskiej „Gorliwy Litwin“*, *Litwa i Ruś*, 1912, t. 1, z. 1–2, s. 147–152.

skio-Lempickio monografija⁵. Joje aptariamų pagrindinių problemų ratas, palyginti su tomis, kurias kėlė S. F. Dobrianskis, iš esmės nedaug išsiplėtė. Tai ložių atkūrimas ir pagrindiniai veiklos aspektai, masonų ryšys su valstiečių išlaisvinimo klausimu, J. Šimkevičiaus reforma ir reformuotos ložės veikla. Tačiau S. Małachowski-Lempickis plačiai citavo vieną kitą ložių posėdžių protokolą, bandė atskleisti masonų etinius principus ir atpasakojo S. Mickanevskio rankraščio, nukreipto prieš Vilniaus masonus, turinį. Jis taip pat pateikė žinių apie masonišką bei antimasonišką literatūrą, pasirodžiusią 1817 m.

Atskira istoriografijos problema tapo Bažnyčios reakcija į masonų veiklą. Stanisława Pigońio dėmesį patraukė 1817 m. Vilniaus kunigų pamokslai, smerkiantys masonus, taip pat anoniminės brošiūros, išspausdintos Vilniaus misionierių spaustuveje, polemizavusios su draugijos idėjinėmis nuostatomis, išdėstytomis Mykolo Dluskiego darbelyje „Lisabonos rabino laiškas Bresto rabinui“⁶.

Istoriografinės žinias apie Lietuvos masonus susintetino žinomas šios draugijos istorikas Ludwikas Hassas, tačiau į lietuvišką problematiką jis nesigilino⁷.

Lietuvos istoriografijoje masonų draugija tyrinėta itin mažai. Vytauto Merkio mokslo populiarinimo straipsnis apie „Uolųjį Lietuvį“ ir Laimos Kiauleikytės straipsnis apie masonų muzikos kultūrą, parašytas remiantis ložių protokolais, šios spragos neužpildė⁸.

Išsamiai masonų istorijai Lietuvoje parašyti trūksta platesnio pobūdžio šaltinių. Jau minėta, kad Vilniaus archyvuose ir bibliotekų rankraštynuose saugomi masonų dokumentai (daugiausia protokolai) pateko į XX a. pradžios istorikų akiratį. Iki šių dienų išliko tik jų dalis. Vis dėlto verta šiuos šaltinius dar kartą prakalbinti, juolab, kad XX a. pradžios istorikai juos panaudojo itin fragmentiškai.

Šio straipsnio tikslas – atkurti nuoseklų masonų draugijos, veikusios Lietuvoje 1816–1821 m., vaizdą ir nustatyti jos vietą to meto visuomenės gyvenime. Jame bandoma rekonstruoti Lietuvos masonų draugijos struktūrą, narių sudėtį, veiklos pobūdį, vidinį gyvenimą, galiausiai patikslinti istoriografijoje pateikiamus faktus. Šiuo atveju pagrindinis šaltinis yra Vilniaus masonų ložių posėdžių protokolai bei sąskaitų knygos, taip pat negausi ložių korespondencija. Masonų draugijos reforma, visuomenės požiūris į masonų idėjines nuostatas ir veiklą – atskirų straipsnių tema.

⁵ S. Małachowski-Lempicki, *Wolnomularstwo na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego. 1776–1822, Dzieje i materiały*, Wilno, 1930.

⁶ S. Pigoń, *Kampanja przeciwmasońska w Wilnie 1817 r., Ateneum Wileńskie*, r. VIII, Wilno, 1933, s. 143–159.

⁷ L. Hass, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku*, Wrocław, 1982.

⁸ V. Merkys, „Uolusis lietuvis“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1969, Nr. 10, p. 31–34; L. Kiauleikytė, XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra, *Menotyra*, 2001, Nr. 3(24), p. 22–32.

Laisvųjų mūrininkų Lietuvos provincijos struktūros kūrimas ir ložių tinklo susidarymas

Masonų veiklos atnaujinimas XIX a. antrajame dešimtmetyje nesietinas su paprasta buvusių ložių reaktivacija. Viena pagrindinių sąlygų atgimti buvo pakankamas meistrų laipsnį turinčių senųjų masonų skaičius, o tokių Lietuvoje liko nedaug. Būtent jiems teko lyderių vaidmuo kuriant ložių tinklą, priimant naujus narius. Šioje vietoje pirmuoju smuiku grojo asmenys, susitelkę „Uoliojo lietuvio“ ložėje, kuri, manoma, buvusi įtakingiausia. Atgimusios ložės katedros meistru tapo prelatas, būsimasis Vilniaus vyskupas sufraganas Nikodemus Puzinas⁹. Jo iškėlimas teikė ložei svarumo, tačiau neformalioju lyderiu neabejotinai buvo jos pirmasis prižiūrėtojas, Vilniaus kapitulos prelatas M. Dluskis, netrukus perėmęs katedros meistro plaktuką. 1816 m. pavasarį M. Dlusko bute susirinkę masonai pasidalijo pareigomis, kurias numatė simbolinių ložių nuostatai, ir paskyrė susirinkimą laiką¹⁰.

Nežinoma, kiek atnaujinama veikla tikėjo senieji masonai, patyrę ne vieną darbų pertrūkį. Draugijos egzistavimui palankių aplinkybių mėginta išvelgti pasikeitusioje Europos politinėje konsteliacijoje bei legalizuojamoje masonybėje. Juos turėjo įkvėpti aktualus Rusijos pavyzdys, kur su valdžios palaiminimu prasidėjo masonų renesansas. Šiuo požiūriu simptomiška buvo M. Dlusko kalba, pasakyta pirmajame „Uoliojo lietuvio“ susibūrimė. Ja siekta išsklaidyti iš įsimintinos patirties plaukiančius nuogaštavimus dėl galimo persekiojimo. Kalbėtojas ragino drąsiai imtis nepertraukiamo, *nuo pasauliečių akių užslėpto darbo* ir sekti *Rusijos broliais*, kurių veiklai pritaria pati valdžia¹¹. Vis dėlto nevengta žingsnių siekiant gauti kur kas patvaresnes saugios veiklos garantijas nei raminantys brolio prižiūrėtojo žodžiai. Galima tik numanyti, kad ne vien Lenkijos ir Lietuvos Didžiųjų Tautinių Rytų reikalas buvo didžiojo meistro kreipimasis į Aleksandro I ministrą, masoną Ignatą Sobolevskį su prašymu išrūpinti „Uoliajam lietuviui“ caro pažadą nepersekioti ložės. I. Sobolevskis šios misijos nesiėmė, mat buvo linkęs į atsargumą: jo manymu, būta pavojaus, kad atsikuriančios Rusijos ložės (tuo metu realiai veikė viena direktorinė ložė „Astrėja“) gali pareikšti pretenzijas į vadovavimą Lietuvos masonams. Bent jau tokią versiją M. Dluskiui pateikė Didieji Tautiniai Rytai¹². Tai, kad Peterburgas

⁹ S. Z a l ė s k i, min. veik., p. 195.

¹⁰ „Uoliojo lietuvio“ ložės mokinių dirbtuvės „mūrininkų knyga“ arba protokolai (1816–1821), *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 4, b. A 747 (lapai nenumėruoti), 5816 02 24 įrašas. Masonų dokumentų datos nurodomos nuo pasaulio sutvėrimo. Nuo Julijaus kalendoriaus jos atsilieka lygiai dviem mėnesiais. Tikroji dokumento data 1816 m. balandžio 24 d.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat, 5816 07 18 (1816 m. rugsėjo 18 d.) įrašas.

turėjo panašių aspiracijų, rodo Balstogės „Aukso žiedo“ ložės, pripažinusios peterburgiškės „Astrėjos“ jurisdikciją, pavyzdys¹³.

Ankstyviausi „Uoliojo lietuvių“ protokolų („mūrininkų knygos“) įrašai (pirmasis datuojamas 1816 m. balandžio 24 d.) rodo, kad pradžioje „dirbti“ ložėje rinkosi vos keliolika asmenų. Tą dieną jų buvo 9: katedros meistrą pavadavęs Mikalojus Mianovskis, meistrai M. Dluskis (pirmasis prižiūrėtojas), Jurgis Guttas (išdininkas), Dovydas Hollandas, Jokūbas Henrikas Liebeltas (tėvas, antspaudo saugotojas ir archyvaras), Povilas Oliviero, Jonas Rustemas (išmaldos dalintojas), Juozapas Strumila (apeigų meistras), Jokūbas Šimkevičius (antrasis prižiūrėtojas), pameistrai Martynas Januševičius, Povilas Lopacinskis, mokinys Juozapas Pousier'as¹⁴. Tos dienos susirinkime nedalyvavo pirmasis stuardas Bernardas Penčkovskis¹⁵. Kurį laiką rinkosi 14–15 asmenų, tačiau ložės narių skaičius sparčiai didėjo. Antai 1818 m. pradžioje „Uoliojo lietuvių“ ložei priklausė 79 meistrai, 29 pameistrai, 33 mokiniai ir 62 garbės nariai¹⁶.

Ložės „darbams“ reikėjo nuolatinių ir tinkamai įrengtų patalpų. Jas rasti buvo pavesta B. Penčkovskiui. Spalio 2 d. jis pranešė susirinkimui, kad rado patogias, erdvas ir atokioje vietoje esančias patalpas buvusio Vilniaus vyriausiojo teismo laikinojo departamento pirmininko Mykolo Juozapo Rōmerio name (dab. Bokšto gatvė 10) ir sulygo už jas metinę nuomą 90 sidabro rb. Interjero darbus atliko architektas J. Pousier'as, o Vilniaus universiteto profesorius J. Rustemas gavo užsakyimą nutapyti M. Dlusko portretą ir jį pakabinti ložės salėje¹⁷. Masonų archyve išlikęs kontraktas, pasirašytas 1817 m. rugsėjo 29 d., rodo, kad namo viršutiniame aukšte (*w mieszkaniu górnym nad stajnianej*) septynių kambarių nuomos sutartis buvo pasirašyta trejiems metams už 270 sidabro rb metinį mokestį. Vieta iš tiesų buvo patogi: patalpos iš vidinio kiemo pusės ir atskiras įėjimas leido išvengti pašalinių smalsumo. Savininkas sutiko praplėsti erdvę išgriaunant kambarių sienas, bet kontrakte numatė, kad jam pasibaigus patalpoms bus grąžintas buvęs pavidas¹⁸.

Lygiai po mėnesio namo, kur rinkosi masonai, savininkui buvo suteiktas mokinio laipsnis ir išklaudyta jo priesaika¹⁹.

Kaip galėjo atrodyti įrengtos „Uoliojo lietuvių“ patalpos aprašė W. Zahorskis, remdamasis uždarytos ložės 1822 m. inventoriaus sąrašu²⁰. Tačiau masonų archyve

¹³ Masonų ložių korespondencija. 1819 m., ten pat, A 459, tarp l. 5 ir 6.

¹⁴ Ten pat, A 747, 5816 02 24 (1816 m. balandžio 24 d.) įrašas.

¹⁵ Ten pat, 5816 04 05 (1816 m. birželio 5 d.) įrašas.

¹⁶ 1818 m. vasario 26 d. „Uoliojo lietuvių“ ložės narių sąrašas, ten pat, A 748, l. 17.

¹⁷ Ten pat, 5816 08 02, 08 28, 09 05 ir 10 16 (1816 m. spalio 2, 28 d., lapkričio 5 ir gruodžio 16 d.) įrašai.

¹⁸ „Uoliojo lietuvių“ ložės sąskaitų knyga, ten pat, A 744, dok. Nr. 2.

¹⁹ Ten pat, A 747, 5816 09 04 (1816 m. lapkričio 4 d.) įrašas.

²⁰ W. Z a h o r s k i, min. veik., p. 148–149. Pagal autorių posėdžių salė buvo iš kiemo pusės, pirmajame aukšte fligelio, stovėjusio kairėje vartų pusėje. Salės gilumoje tarp dviejų paausėtų kolonų,

išlikę ložės daiktų sąrašai, sudaryti 1817 m. balandžio 4 d., 1818 m. kovo 2 d. ir 1819 m. kovo 1 d., leidžia tiksliau atkurti pirminį ložės interjerą²¹. „Uoliojo lietuvių“

kurių kapitelių vainikavo paaukuoti rutuliai, ant dviejų pakopų pakilimo stovėjo altorius. Čia gulėjo Senasis ir Naujasis testamentai, stovėjo smėlio laikrodžiai ir žmogaus kaukolė. Priešais altorių – dvi medinės žvakidės ir suolelis, už jo – žydras kamlotas uždanga su sidabrine šešiakampe Saliamono žvaigžde. Altoriaus ir suolelio užtiesalai – žydros spalvos su paaukuotais kutais. Dvi lygiagrečias salės sienas puošė transparantai. Juose buvo pavaizduoti žmonių griaučiai ir užrašai *Memento mori*. Sienas puošė ant kartono žydrame fone nutapytos kaukolės, blauzdikauliai ir Saliamono žvaigždės. Ant vienos iš sienų kabėjo didžiulė juoda lenta, langus dengė juodos užuolaidos. Salėje taip pat laikyta masonų apranga: juodi apsiaustai ir skrybėlės plačiais nuleistais bryliais. Inventoriuje buvo paminėti 7 stalai ir smulkus inventorių, taip pat dekoracijos, kabinamos ant blokų ir paprastai laikytos susuktos. W. Zahorskio manymu, jos buvo nuleidžiamos įvairių iškilmių metu.

²¹ *VUB RS*, f. 4, A 744, dok. Nr. 11, 31 ir 53. Salės gilumoje stovėjo baltai dažytas ir įrėmintas drobinis ekranas. Jis žymėjo Rytus ir buvo pakylėtas virš parketo iš vienos pusės trimis, iš kitos – keturiais laipteliais. Ekranas dešinėje (pietų pusė) buvo pavaizduota saulė, kairėje – mėnulis. Po saule buvo dūrėlės ant vyrių, su užsklanda. Per vidurį ekrano puslankiu stovėjo altorius, virš jo – žydras nankino baldakimas su antgaliu, puoštas klostytiais galionais ir šonuose – to paties galiono kutais. Jame buvo pavaizduota spindinti šešiakampė žvaigždė, aplink ją – devynios žvaigždutės. Po baldakimu stovėjo kėdė, aprausta žydra gelumbe, puošta klostytiais galionais, su juodo saffano sėdyne. Priešais altorių – katedros meistro stalias, dengtas žydros spalvos galionais ir kutais puošta staltiese, kurios priekyje buvo pavaizduoti skriestuvai ir kampainis, pagaminti iš angliškos skaros. Ant stalo gulėjo medinis katedros meistro plaktukas ir Evangelija. Šalia (iš kairės) – trikampė medinė taburetė, priešais – suolelis klūpėti prieš altorių. Altoriaus dešinėje stovėjo oratoriui ir aukų rinkėjui skirti stalai, ant vieno buvo skardinė dėžė su dangčiu popieriams deginti, ant kito – maišelis aukoms rinkti. Kairėje – tokie patys stalai, skirti sekretoriui ir išdininkui. Dar du trikampiai stalai buvo skirti prižiūrėtojams. Ložės nariams buvo pastatytos kėdės, aprauktos žydrą kamlotu, pareigūnams – aprauktos juodu saffanu. Kažkur turėjo stovėti dviejų durų spinta, pagaminta iš alksnio. Medinė galerija skyrė nuo Rytų dvi medines paaukuotas kolonas, kurių kapitelių vainikavo paaukuoti rutuliai. Vieną koloną puošė skardinė raidė J (Jakin, mokinių kolona), kitą – raidė B (Booz, pameistrių kolona). Salės grindis dengė drobės patiesalas su nutapytomis Saliamono šventyklos simboliais. Langus dengė baltai dažyti ir įrėminti drobiniai ekranai. Salės apšvietimui buvo naudojami lubų ir sienų šviestuvai, taip pat žvakidės – po tris ant stalų ir įvairiose salės vietose. Į sienas buvo įmontuoti kabliai, palaikantys skardinius ekranus. Tarp salėje laikytų masonų rekvizitų minimos dvi juodai beicuotos lentos, medinis trikojis, palaikantis skardinę dėžę spiritui laikyti, taip pat krosnelė spiritui deginti su įrengimu laikyti milteliams, stiprinantiems liepsną. Aprašyti mediniai prižiūrėtojų plaktukai, apeigų meistro ir stiuardų lazdos, balsavimo dėžės, aukų maišeliai, skardinės prijuostės, grandinės dviverėms durims uždaryti ir kiti smulkūs daiktai.

Salė ir trys ložės kambariai jungėsi anfilados principu. „Prarastų žingsnių“ kambaryje, naudotame kaip laukiamasis lankantiesiems broliams, stovėjo kilnojamoji baltos drobės pertvara, ant sienos įmontuota kabykla drabužiams, keli juodo kartūno apsiaustai, raiščiai akims uždengti ir kaukės. Sienos „apmąstymų kambario“, kuriame įvesdinimo apeigai rengėsi kandidatai į masonus, buvo aprauktos juodai dažyta drobe, įtempta tarp medinių rėmų, su simboliniais užrašais. Čia stovėjo trikampis staliukas, dengtas juoda staltiese, ant jo – smėlio laikrodžiai ir Biblija. „Pasauliečių kambaryje“ stovėjo oda apmušta skrynja, pora trikampių staliukų ir lempa.

1818 m. daiktų sąrašė minimi ložės pareigūnų papuošalai ir įrankiai, Aleksandro I ir „Gerojo ganytojo“ katedros meistro G. E. Grodeko gipsiniai biustai, taip pat „Uoliojo lietuvių“ katedros meistro M. Dlusio portretas. 1818 m. vasario 21 d. salėje turėjo būti pakabintas „Sokrato mokyklos“ buvusio

patalpose vėliau posėdžiavo visos Vilniuje dirbusios ložės ir žemesnioji kapitula. Šaltiniuose esama užuominų, kad Vilniaus masonai ketino įsigyti pataurininkių Koscialkovskių namą amžinos nuosavybės teisėmis²². Šis sumanymas nebuvo įgyvendintas. M. Römerio name masonai rinkosi iki ložių uždarymo 1821 m. pabaigoje²³.

1816 m. rudenį vis dar nebuvo atsikūrusi visa Lietuvos Rytų struktūra. M. Dluskiui nedavė ramybės mintis išlaikyti dar XVIII a. devintajame dešimtmetyje įvestą vietinių ložių subordinaciją Lietuvos provincijos ložei, kurioje dirbtų visų ložių atstovai. Tai reiškė, kad siekta užtikrinti LDK masonų veiklos tęstinumą ir įteisinti buvusią prerogatyvą turėti atskirą nuo lenkų galimybę vadovauti vietos ložėms, steigti naujas, teikti aukštesnius laipsnius meistrams. Kaip teigė M. Dluskis, *kapitulinė provincijos ložė „Tobuloji vienybė“ turi egzistuoti amžinai*²⁴. Atrodo, kad ypatingų kliūčių atkuriant „Tobuląją vienybę“ jis nepatyrė. Organizacinių sunkumų kilo dėl to, kad provincijos ložei įgauti institucinį pavidalą trūko IV–VII laipsnio meistrų, o jiems atsirasti reikėjo laiko. Tačiau „Tobuloji vienybė“ pradėjo funkcionuoti anksčiau, nei susiformavo jos narių bei pareigūnų sudėtis. Jos darbai vyko kartu su „Uoliojo lietuviu“ darbais, kartais bendruose susibūrimuose, kai simboliškos ložės kompetencijoje buvusius dalykus keitė provincijos ložėje aptariamais reikalais (pavyzdžiui, skelbiama informacija apie Didžiųjų Tautinių Rytų arba kitų simbolinių ložių atsiųstus raštus). Tai atsispindi „Uoliojo lietuviu“ protokoluose²⁵.

1816 m. spalio 25 d. „Uoliojo lietuviu“ pareigūnai kreipėsi į Didžiuosius Tautinius Rytus, pranešdami apie reguliariai veikiančią masonų dirbtuvę ir jos pasiryžimą

katedros meistro Jono Chodzkos portretas („Sokrato mokyklos“ ložės „mūrininkų knyga“, ten pat, A 469, l. 8–9), o 1820 m. balandžio 24 d. „prarastų žingsnių“ kambaryje bus pakabintas „Uoliojo lietuviu“ ložės buvusio katedros meistro M. J. Römerio portretas, kurį nutapys J. Rustemas („Uoliojo lietuviu“ ložės „mūrininkų knyga“, ten pat, A 462, l. 30, 40v, A 468, l. 138–139). Buvo pagaminti kvadratiniai rėmai, aptraukti plona drobe, kurioje pavaizduotos kaukolės ir užrašai, pagaminta daug transparantų. „Apmastymų kambaryje“ atsirado kaukolės ir žmogaus griaučiai. 1819 m. pradžioje patalpų interjeras buvo kiek pakeistas: ant salės sienų buvo nutapytos kolonos, lubos nudažytos žydrai ir išpuoštos paaukuotomis popierinėmis žvaigždėmis, dalį grindų dengė gelumbė ir mozaika, galerijos spalvos imitavo marmurą.

Tai, kad salės interjere vyravo žydra spalva, rodo, jog ją įrengiant paisyta mokinio ir pameistrio ložei keliamų reikalavimų. Meistrų ložėje vyravo juoda spalva ir žmogaus mirtingumą primenanti simbolika. „Uolulis lietuvis“ neturėjo atskirų patalpų meistrams, todėl atliekant meistrų ir išrinktojo kavalieriaus apeigas, buvo naudojamos paslankios dekoracijos, kurias nutapė J. Rustemo mokinys Juozapas Glovackis (ten pat, A 744, dok. Nr. 31, 53; Vilniaus Rytų kapitulinės ložės „Dorybės garbintojai“ „mūrininkų knyga“, ten pat, A 466, 5818 09 04 [1818 m. lapkričio 4 d.] įrašas).

²² „Uoliojo lietuviu“ ložės pareigūnų dirbtuvės „mūrininkų knyga“, ten pat, A 462, l. 7.

²³ „Uoliojo lietuviu“ ložės mokinių dirbtuvės „mūrininkų knyga“ (1818–1821 m.), ten pat, A 468, p. 246.

²⁴ Ten pat, A 747, 5816 07 25 (1816 m. rugsėjo 25 d.) įrašas.

²⁵ Ten pat, 5816 10 10 (1816 m. gruodžio 10 d.) įrašas; „Uoliojo lietuviu“ ložės pameistrių dirbtuvės „mūrininkų knyga“, ten pat, A 754, p. 13.

atkurti Lietuvos provincijos ložę. Dėl šios priežasties jie prašė pripažinti „Tobulosios vienybės“ steigėjais tuos brolius, kurie prisidėjo prie jos atnaujinimo dar 1812 m., ir suteikti jiems aukštesnius laipsnius, leidžiančius dirbti provincijos ložėje ir kapituloje. Atrodo, šioje vietoje didžiausiais varžovais, galėjusiais pretenduoti į vadovavimą Lietuvos provincijai, laikė masonus Nesvyžiuje, kur veikė privati Konstantino Radvilos ložė, nenutraukusi savo darbų ir nepalankiomis politinėmis sąlygomis²⁶, o Didieji Tautiniai Rytai vėliausiai 1817 m. pavasarį suteikė jiems teisę atidaryti kapitulinę ložę „Taikos šventovė“²⁷. 1816 m. gruodžio mėn. Varšuvos Aukščiausioji kapitula suteikė Rožės kryžiaus kavaleriaus laipsnį M. Dluskiui, vadovavusiam „Tobulajai vienybei“ ir „Uolijam lietuviui“²⁸, o 1817 m. balandžio 2 d. įvyko Lietuvos provincijos ložės pareigūnų rinkimai²⁹.

Provincijos ložė „Tobuloji vienybė“, į kurią simbolinės ložės delegavo savo atstovus, veikė dviem kryptimis: siekta plėsti įtakos ribas, atkurti senąsias ir steigti naujas simbolines ložes, turėjusias teisę teikti trijų pirmųjų pakopų: mokinio, pameistro ir meistro laipsnius. 1817 m. pavasarį jos jurisdikcijai jau priklausė „Uolusis lietuvis“, „Gerasis ganytojas“ (Vilniuje), „Šiaurės deglas“ (Minske), atidarys dirbtuvę 1816 m. vasarą, Naugarduko ložė „Ceros šventovė“, įsteigta 1816 m. rugsėjo 27 d., o 1817 m. pradžioje pasivadavusi „Vienybės mazgas“, ir „Laimingas išlaisvinimas“ (Nesvyžiuje)³⁰.

Vokiškąją ložę „Gerasis ganytojas“ dar 1817 m. vasario mėn. įsteigė grupė meistrų, atsiskyrusių nuo „Uoliojo Lietuvio“, bet likusių jos garbės nariais. Naująją ložę reaktivavo E. G. Grodekas, išrinktas katedros meistru, Antanas Gastelis, Benjaminas Hausteinas, Dovydas Hollandas, Edvardas Lazaros, Povilas Oliviero, Pranciškus Opitzas, Jonas Richteris, Fridrikas Rosenas, J. Rustemas, Izidorius bei Kristijonas Weissai ir Juozapas Zavadskis³¹.

1817 m. sausio 25 d. „Uoliojo lietuviui“ katedros meistras ir pareigūnai išsiuntė laišką Gardino gubernijos civiliniam gubernatoriui Stanislovui Ursinui-Nemcevičiui. Šiam patyrusiam masonui pranešė apie laisvųjų mūrininkų dirbtuvių atgimimą Lietuvos provincijoje ir ragino jį pasirūpinti Gardino ložės veiklos atnaujinimu³². S. Ursinas-Nemcevičius atsiliepė į raginimą konkrečiais veiksmais. 1817 m. balan-

²⁶ Ten pat, A 747, 5816 07 25 (1816 m. rugsėjo 25 d.) įrašas.

²⁷ Ten pat, A 466, l. 14; A 747, 5816 07 25 įrašas.

²⁸ Ten pat, A 747, 5816 10 16 (1816 m. gruodžio 16 d.) įrašas.

²⁹ Ten pat, A 462, l. 5; A 747, 5816 10 17 (1816 m. gruodžio 17 d.) įrašas.

³⁰ Ten pat, A 459, l. 21; A 745, p. 13; A 747, 5816 02 24 (1816 m. balandžio 24 d.) įrašas; „Uoliojo lietuviui“ ložės išsiųstų raštų „mūrininkų knyga“, ten pat, A 748, l. 5.

³¹ „Uoliojo lietuviui“ ložės mokinių dirbtuvės „mūrininkų knyga“ (1816–1818 m.), ten pat, A 746, p. 49; A 748, 5816 02 08 (1816 m. balandžio 8 d.) įrašas.

³² Ten pat, A 748, l. 1.

džio 5 d. „Tobulosios vienybės“ pareigūnai pasirašė diplomą, išduotą Gardino ložei „Žmonijos bičiuliai“, kurios pirmuoju katedros meistru buvo išrinktas gubernijos bajorų vadovas Kalikstas Mežejevskis³³.

Galima tik numanyti, kodėl liko neįgyvendinti „Tobulosios vienybės“ planai steigti naujas ložes: Kėdainiuose ir prancūzų-lenkų „Susijungusią širdį“ Vilniuje³⁴. Nebuvo realizuotas Teodoro Roppo sumanymas funduoti ložę Biržuose³⁵. Etnografinės Lietuvos teritorijoje, atokiau nuo Vilniaus pradėjo veikti viena – „Palemono“ ložė Raseiniuose. Anot S. Małachowskio-Łempickio, ji įsisteigė 1817 m. spalio 3 d., o jos katedros meistras Anupras Liutkevičius tapo „Uoliojo lietuvių“ garbės nariu³⁶.

1817 m. pabaigoje įsteigta ložė „Sokrato mokykla“, ne taip, kaip kitos Vilniuje veikusios ložės, neturėjo pirmtakų XVIII a. Atrodo, pradžioje ją norėta pavadinti „Tadas Kosciūška“. Mat tarp pastarosios iniciatorių minimi tie patys asmenys, kurie įkūrė „Sokrato mokyklą“³⁷. Naujos ložės poreikį lėmė gerokai padidėjęs „Uoliojo lietuvių“ narių skaičius, peraugęs slaptų darbų galimybę³⁸. 1817 m. gruodžio 22 d. įvyko iškilmingas ložės atidarymas, į kurį susirinko jos steigėjai: Ignotas Abramavičius, Barnabas Dederka, Liudvikas Černichovskis, Tadas Dombrovskis, J. Chodzka, Juozapas Gurskis, J. H. Liebeltas (sūnus), Juozapas Rahoza, Romualdas Simonovičius, Adomas Soltanas ir Ferdinandas Volodka, taip pat didelis būrys svečių – visų Vilniaus ložių nariai. Katedros meistru buvo išrinktas J. Chodzka – žinomas literatas ir aktyvus masonas, reaktivavęs Minsko ložę „Šiaurės deglas“ ir buvęs jos katedros meistru. Iškilmėse nedalyvavo ložės steigėjai Ignotas Jesmanas, Teodoras Krameris ir Vincentas Levkovičius, vėliau prisidėję prie ložės darbų³⁹. Jos branduolį sudarė masonai, kurių dauguma patirties sėmėsi „Uoliojo lietuvių“ ložėje.

1819 m. vasario 21 d. Vilniaus Iždo rūmų valdininkas T. Krameris buvo tarp steigėjų paskutinės Vilniuje instaliuotos ložės „Slavų erelis“, kurioje rinkosi rusų kilmės asmenys, išsirinkę jį katedros meistru⁴⁰. Beveik nieko nežinoma apie literatūroje minimą Slucko ložę „Vladislovas Jogaila“ ir Minsko ložę „Taboro kalnas“, taip pat 1821 m. viduryje turėjusią pradėti veikti Ukmergės ložę „Dorovės triumfas“⁴¹.

³³ 5817 02 05 (1817 m. balandžio 5 d.) „Žmonijos bičiulių“ ložės diplomai, *Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB RS), f. 5–43, l. 1; S. Małachowski-Łempicki, min. veik., p. 53.

³⁴ VUB RS, f. 4, A 748, l. 5v.

³⁵ Ten pat, A 466, l. 7.

³⁶ Ten pat, A 748, l. 13; S. Małachowski-Łempicki, min. veik., p. 53.

³⁷ VUB RS, f. 4, A 747, 5817 10 22 (1817 m. gruodžio 22 d.) įrašas.

³⁸ Ten pat, A 746, p. 180.

³⁹ „Sokrato mokyklos“ ložės „mūrininkų knyga“, ten pat, A 464, l. 2, 12, 20, 21.

⁴⁰ Masonų raštai ir korespondencija, 1819 m., ten pat, A 457, l. 86; A 459, l. 8.

⁴¹ S. Małachowski-Łempicki, min. veik., p. 59–60.

1817 m. sausio 16 d. Varšuvos Aukščiausioji kapitula nutarė Lietuvos provincijai suteikti teisę ir į žemesniąją kapitulą (arba kapitulinę ložę), teikiančią IV ir V laipsnio kavalieriaus vardą, o tų pačių metų kovo 17 d. išdavė diplomą kapitulos, vėliau pavadintos „Dorybės garbintojai“, steigimui. Jos pirmininku paskyrė Rožės kryžiaus kavalierių Henriką Jokūbą Liebeltą, kuriam pavedė suteikti N. Puzinai Škotų kavalieriaus V laipsnį, o Vincentui Dobžanskiui, Julii Domanskiui, Ernestui Gotfridui Grodekui, J. Guttui, M. Mianovskiui, B. Penčkovskiui, J. Rustemui, J. Strumilai ir J. Šimkevičiui – Išrinktojo kavalieriaus IV laipsnį, taip pat suformuoti kapitulos sudėtį ir organizuoti jos pareigūnų rinkimus⁴². Balandžio 7 d. minėtieji asmenys, taip pat Rožės kryžiaus kavalieriai Andrius Koscialkovskis, Pranciškus Pšeciševskis, Škotų kavalieriai Jonas Chodzka, Steponas Hay bei Išrinktasis kavalierius Aleksandras Trefurtas pasiskelbė kapitulos nariais bei steigėjais ir prisiekė. Oficialų kapitulos atidarymą ir pareigūnų rinkimus atidėjo iki to laiko, kol pakels į aukštesnius laipsnius daugiau meistrų⁴³. Kapitulos atidarymo data laikoma 1818 m. sausio 9 d., kai buvo suformuota kapitulos pareigūnų sudėtis⁴⁴. Pagal nustatytą tvarką Lietuvos provincijos simbolinių ložių priklausymo vienai ar kitai kapitulai klausimą turėjo spręsti Aukščiausioji kapitula, o žemesniosios kapitulos į provincijai pavaldžias ložes skyrė savus komisarus. Antai 1818 m. pradžioje į „Uolųjį lietuvi“ buvo priskirtas M. Dluskis, „Gerąjį ganytoją“ – A. Trefurtas, „Šiaurės deglą“ – Vincentas Levkovičius, ir į tik pradėjusią veikti ložę „Sokrato mokykla“ – Jokūbas Henrikas Liebeltas (sūnus). Pageidavimą priklausyti kapitulai Vilniuje pareiškė Gardino „Žmonijos bičiulis“, Raseinių „Palemonas“ ir Rafalovkos (Voluinės gubernija) „Rytų aušra“⁴⁵. Pastaroji, atrodo, apskritai nepateko į Lietuvos provincijos jurisdikciją, mat į Didžiųjų Tautinių Rytų sudėtį įėjo ir Voluinės (Dubno) provincija.

1818 m. spalio mėn. Vilniaus masonai iš Didžiųjų Tautinių Rytų gavo diplomą, suteikiantį teisę įsteigti aukštesniąją kapitulą, teikiančią VI Rytų kavalieriaus ir VII Rožės kryžiaus kavalieriaus laipsnius. Ji buvo pavadinta „Apvainikuotas pastovumas“. Šios kapitulos pirmininku paskirtas M. Dluskis⁴⁶, kuris pirmininkavo iki gyvenimo pabaigos (mirė 1821 m. balandžio mėn.), nors dėl senyvo amžiaus, sveikatos ir privačių aplinkybių buvo priverstas atsisakyti garbingų pareigų simbolinėse ložėse. Aukštesnioji kapitula rinkosi 4 kartus per metus, todėl darbas joje ne itin vargino⁴⁷.

⁴² M. Dluski 1816 m. spalio 25 d. raštas („braižomoji lenta“) J. Ivaškevičiui, *VUB RS*, f. 4, A 747; A 462, l. 6.

⁴³ Ten pat, A 466, l. 1.

⁴⁴ Ten pat, l. 9.

⁴⁵ Ten pat, l. 11.

⁴⁶ Ten pat, l. 16.

⁴⁷ Ten pat, A 459, l. 77; A 468, p. 219.

Tokiu būdu buvo sukurta visa Lietuvos Rytų organizacinė struktūra: simbolinės ložės, joms vadovaujanti Lietuvos provincijos ložė, dvi žemesniosios ir viena aukštesnioji kapitulos.

Narystė, laipsnių teikimas, pareigūnai

Masonų draugijos narių priėmimą reglamentavo specialios taisyklės. 1817 m. sausio 29 d. „Uoliojo lietuvio“ pareigūnai ir „Šiaurės deglo“ ložės atstovai, remdamiesi Varšuvos ložių „Šiaurės skydas“ ir „Izidės šventovė“ nuostatais, patvirtino narių priėmimo tvarką ir įpareigojo jos laikytis visas Lietuvos provincijos ložes. Siekiant apsaugoti masonų draugiją nuo atsitiktinių žmonių galiojo kelių pakopų procedūra. Susirinkusieji bendroje mokinių, pameistrių ir meistrų dirbtuvėje turėjo išklausti vieno ar kelių brolių rekomendaciją priimti į draugiją pasaulietį ir slaptai balsuoti dėl jo tinkamumo būti prileistam prie masonų paslapčių. Tais atvejais, kai prieš balsavo ne daugiau kaip trys asmenys, neigiamą nuostatą reikėjo pagrįsti žodžiu arba raštu. Pasisakius prieš tik vienam asmeniui, priėmimo klausimą sprendė ložės pareigūnai. Neatsiradus pasisakančiųjų, pakartotinas balsavimas buvo nukeliamas dviem posėdžiais į priekį. Kitame posėdyje pirmininkaujantysis vėl kvietė motyvuoti kandidato netinkamumą. Jeigu šį raginimą lydėjo tylą, neigiami balsai buvo panaikinami katedros meistro, visos ložės ir prižiūrėtojų vardu, o pasaulietis įgydavo teisę stoti į draugiją. Gavus daugiau kaip tris neigiamus balsus pasauliečio priėmimo į ložę klausimas buvo nukeliamas tiek mėnesių, kiek balsų skaičius viršijo trejetą. Pasibaigus nustatytam terminui balsuota dar kartą. Neigiamų balsų skaičius, viršijantis prieš tai buvusių neigiamų balsų skaičių turėjo virsti išbandymui skirtais metais. Trečiajame balsavime pakako vieno papildomo neigiamo balso, kad masonų draugijos durys užsitrenktų prieš kandidatą visiems laikams. Antrojo balsavimo metu gavus mažesnę ar lygų buvusiam neigiamų balsų skaičių sprendimas būdavo nukeliamas į kitą posėdį, kuriame dar kartą prašoma pagrįsti neigiamą nuomonę. Neatsiradus pasisakančiųjų pasauliečiui suteikiama teisė stoti į draugiją. Apie nukeltą balsavimą bei sprendimą neįsileisti pasauliečio į draugiją priimančioji ložė turėjo pranešti visoms provincijos ložėms ir Didiesiems Tautiniams Rytams.

Be balsavimo procedūros, pasauliečio atžvilgiu taikytas slaptas tyrimas, kurį atliko ložės paskirtieji asmenys, turėję išsiaiškinti jo gyvenimo būdą, elgesį, moralines nuostatas ir kontaktus⁴⁸. Siekiant geriau atrinkti kandidatus į masonus, 1818 m. pa- baigoje „Uoliojo lietuvio“ pareigūnai nutarė, kad pasaulietį rekomenduojantys asme- nys ložės pareigūnams raštu pateiktų rekomendacijas ir kandidato biografijos duomenis⁴⁹.

⁴⁸ „Uoliojo lietuvio“ ložės pareigūnų dirbtuvės „mūrininkų knyga“, ten pat, A. 462, l. 2v–3v.

⁴⁹ Ten pat, l. 26.

„Uoliojo lietuvio“ protokolai rodo, kad ši ložė gana apdairiai parinko narius, dažnai grįždama prie tų pačių asmenų balsavimo. Teisės tapti masonais *visam laikui* neteko Ašmenos apskrities bajorų maršalas Kazimieras Čechovičius, Telšių apskrities maršalas Stanislovas Pilsudskis, Vilniaus apskrities žemės teismo regentas Juozapas Urbanovičius, bajorai Jonas Cechanoveckis, Juozapas Kučevskis, Pranciškus Senkevičius ir kiti asmenys, o apie juos surinkti duomenys buvo sudeginti⁵⁰. Vilniaus masonų pasipiktinimą sukėlė Naugarduko ložė „Vienybės mazgas“, apie kurią sklido gandai, kad ji nesirūpina kandidatų atranka ir verbuoja masonų vardo nevertus žmones⁵¹. Vilniečiai susidūrė su kita – priesaikos nesilaikymo problema. M. Dlukis ne kartą įspėjo, kad pasauliečiams tampa žinoma, ką veikia ložės, o tai kelia grėsmę draugijos stabilumui. „Uoliojo lietuvio“ veiklos pradžioje net buvo imtasi priemonių sulaikyti masonus nuo *čiaušėjimo*: ložės nariai buvo priversti antrą kartą prisiekti, kad saugos paslaptį, o diskretiškesniems broliams buvo pavesta sekti atviraujančius brolius ir apie jų elgesį pranešti ložės teisėjui⁵².

Ložės pritarimo sulaukusiam pasauliečiui buvo surengiamas išbandymas. Protokoluose apie naujų narių įvesdinimą užsimenama trumpai. Paprastai rašyta, kad parengiantysis (*baisusis*) brolis iš pasauliečių *priėmė špagą, skrybėlę ir tauriuosius metalus*, o jie *atliko kelionę*, išlaikė išbandymus, *laisvųjų mūrininkų žingsniais priartėjo prie sosto, iš Švenčiausiojo (Przewielebny – katedros meistras) rankų priėmė ginklą ir ordino aprangą*, išklaušė katekizmą, išmoko įveikti *septynias slaptašias pakopas, dirbti su netašytu akmeniu*, mokinio ženklų ir prisilietimų, prisiekė ir užėmė mokiniams skirtą vietą. Jiems taip pat buvo aiškinami grindų patiesale pavaizduoti ženklai⁵³. Už šių įrašų slypėjo tradicinis ceremonialas, kurį smulkiai aprašė S. Zaļskis⁵⁴.

Tik išskirtiniais atvejais mokinių priėmimas vyko nesilaikant ceremonialo. Tokia išimtis buvo padaryta M. J. Römeriui. „Uoliojo lietuvio“ masonai sutiko atsižvelgti į jo sutrikusią klausą ir įvesdinti į ložę *susisiekimo būdu*, t. y. per tarpininką. Tačiau jų sprendimą ne mažiau lėmė M. J. Römerio autoritetas ir būdo bruožai, pelnę jam visuotinę pagarbą⁵⁵.

Perėjimas iš mokinio į pameistrį, iš pameistrį į meistro pakopą, kavaliერიų laipsnių suteikimas paprastai vyko atitinkamo lygio dirbtuvėje. Pakilti į aukštesnę pakopą galėjo brolis, atlikęs ložėje nustatytą kiekį „darbų“. Mokinį nuo pameistrio

⁵⁰ Ten pat, A 462, l. 7, 26v; A 746, p. 55, 80, 126, 159.

⁵¹ Ten pat, A 747, 5816 08 28 (1816 m. spalio 28 d.) įrašas.

⁵² Ten pat, A 746, p. 40.

⁵³ Ten pat, A 468, p. 116; A 746, p. 9, 48; A 747, 5816 09 04, 09 25 (1816 m. lapkričio 4 ir 25 d.) įrašai.

⁵⁴ S. Z a l ė s k i, min. veik., II d., p. 12–23.

⁵⁵ VUB RS, f. 4, A 747, 5816 08 16, 09 04 (1816 m. spalio 16 ir lapkričio 4 d.) įrašai.

skyrė devyni dalyvavimai ložės posėdžiuose, nuo meistro – 27. Dažnai išvykstantiems iš miesto pasaulietiniais reikalais buvo leista pusę „darbų“ atlikti svetimose ložėse, bet juos reikėjo paliudyti sekretoriaus išduotu sertifikatu, kitą pusę – padengti piniginiiais aukojimais⁵⁶. Masonai, pasitarnavę draugijos labui ir dosniai ją rėmę finansiškai, galėjo pakilti į aukštesnę pakopą neatlikę visų privalomų „darbų“⁵⁷. Iš pretendento į kavalieriaus laipsnį reikalauta ne mažiau kaip dvejus metus aktyviai reikštis draugijoje, užimti pareigas ložėse ir įrodyti ištikimybę masonų idealams, o svarbiausia – jais vadovautis pasaulietiniame gyvenime. Itin atsidavusiems masonybei arba pasižymintiems ypatingais gabumais žmonėms Aukščiausia kapitula galėjo sutrumpinti išbandymų laiką⁵⁸.

Konkrečios masonų ložės nariais galėjo tapti, jeigu pageidavo, seserinių ložių nariai, pakeitę gyvenamąją vietą. Priėmimo procedūra vadinosi prijungimu (*afiliacija*). Šiuo atveju galiojo balsų daugumos principas. Prijungtiesiems nariams reikėjo tik prisiekti priimančioje ložėje. Tokiu būdu į „Uoliojo lietuvio“ ložę atėjo Justinas Biesiekierskis, gavęs mokinio laipsnį Paryžiuje iš Rožės kryžiaus kavalieriaus Bellardo *susisiekimo būdu*. Iš Prancūzijos – Gabrielius Oginskis, iš Varšuvos ložės „Deivė Eleuzis“ – garsus spaustuvininkas J. Zavadskis ir Narcizas Olizaras, vėliau perėję į kitas Vilniaus ložes. Prie Vilniaus ložių prisijungė gydytojas iš Marienburgo Jonas Berkmanas ir kiti užsieniečiai, pvz., Liudvikas Hammas ir Aleksandras Trefurtas. Lietuvos provincijos masonams, keičiantiems ložes, taip pat galiojo prisijungimo principas⁵⁹.

Rečiau pasitaikydavo masonų, neužmezgusių ryšių su ložėmis. Jų įteisinimo taisyklės nelabai skyrėsi nuo taikytų pasauliečiams. Kai nepriklausęs jokiai ložei tūlas Mykolas Jelskis įrodė, kad jam žinomos draugijos paslaptys ir ženklai, „Šiaurės deglo“ ložė leido jam dalyvauti darbuose. Tačiau „Uoliojo lietuvio“ masonai sutiko jį pripažinti tikroju ložės nariu tik ištyrę, ar jis turi masonui būdingų bruožų⁶⁰.

Dar viena ložių narių kategorija buvo garbės nariai. Jais tapdavo draugijai nusipelnę masonai, kuriems garbės narių vardą dažnai suteikdavo net kelios ložės. Jie galėjo dirbti ložėse kaip visateisiai nariai. Per garbės narių institutą tarpusavio ryšius palaikė Lietuvos provincijos ložės, Lenkijos ir Lietuvos ložės, taip pat Lietuvos ir Rusijos ložės. Su pastarosiomis mezgėsi itin glaudūs kontaktai. Vilniuje dažnai lankėsi rusų ložės „Astrėja“ didysis meistras Aleksandras Žerebcovas. Be jo

⁵⁶ Ten pat, A 468, p. 208.

⁵⁷ „Uoliojo lietuvio“ ložės meistrų dirbtuvės „mūrininko knyga“, ten pat, A 463, p. 19, 41.

⁵⁸ Ten pat, A 460, l. 34.

⁵⁹ Ten pat, A 746, p. 9, 13, 22, 152, 222; A 747, 5816 08 31, 09 18 (1816 m. spalio 31 ir lapkričio 18 d.) įrašai.

⁶⁰ Ten pat, A 462, l. 7v.

tarp „Uoliojo Lietuvio“ garbės narių buvo nemažai peterburgiškių ir net vienas Simbirsko masonas Baratajevas⁶¹.

Masonų draugijos tarptautinį pobūdį, valstybių sienas peržengiančius kontaktus rodo lankančiųjų brolių dalyvavimas ložių darbuose. Dalykinės ir privačios masonų kelionės neatitraukė jų nuo bendro reikalo. Keliautojus priimdavo bet kuri ložė, tik reikėjo pateikti masonybę liudijantį sertifikatą. Vilniaus masonams lankytojų netrūko, tačiau geografiniu požiūriu šie kontaktai buvo riboti. Antai be Lietuvos provincijos seserinių ložių narių, „Uoliojo lietuvio“ ložę dažniausiai lankė broliai iš Paryžiaus (pvz., Justinas Daugėla, Kazimieras Narbutas), vizitais pagerbė peterburgiškiei („Labdaringosios Elžbietos“ ložės narys Ignotas Liachnickis ir kt.), Tilžės, Varšuvos ir vokiškų miestų masonai (pvz., Grigas Hochhausenas iš Zarenburgo, Kristupas Pilkovskis ir Augsburgas, Valerijonas Podbereskis iš Halės). Tarp lankančiųjų brolių akivaizdžiai vyravo po Europos kraštus išblaškyti lenkų kilmės asmenys⁶².

Masonų ložių sudėtis iš dalies atspindėjo deklaruotą lygybės principą. Religinis indiferentiškumas pasireiškė tik krikščioniškų konfesijų atžvilgiu, nors Vakarų Europos masonai nevengė priimti į ložes ir žydus⁶³. Tačiau laisvųjų mūrininkų dirbtuvės besąlygiškai neįsileido ateistinių pažiūrų žmonių⁶⁴. Draugijos narių socialinė sudėtis peržengė siaurus luominius rėmus, tačiau pastebima tendencija apsiriboti viršutiniaus gyventojų sluoksniais ir apsišvietusia visuomenės dalimi. Antai „Uoliojo lietuvio“ ložės protokolai ir paskelbti ložių narių sąrašai net be statistinės analizės leidžia pastebėti, kad tarp masonų vyravo ne šiaip sau bajorai, bet iš jų renkami bajorų savivaldos (gubernijos ir apskričių bajorų vadovai) ir teismų pareigūnai, aukštieji ir smulkūs valdininkai, tarnaujantys administracinėse struktūrose, taip pat karininkai. Rečiau pasitaikydavo asmenų, įvardijamų kaip *provincijos gyventojas*, t. y. pareigomis nesusaistytas žemvaldys. Draugijoje netrūko tituluotų kilmingųjų: atrodo, joje telkėsi visa Lietuvos aristokratija. Intelligentiškų profesijų sluoksniui atstovavo Vilniaus universiteto profesoriai ir adjunktai, gydytojai ir vaistinininkai, graveriai, spaustuvinininkai ir leidėjai, advokatai ir mokytojai, nors pastarųjų buvo itin mažai. Laisvųjų profesijų sluoksniui – dramos aktoriai, muzikai, dailininkai ir architektai. Galima spėti, kad M. Dlusio įtakoje į masonų draugiją patraukė ir kunigai, tačiau jų buvo vienetai. Itin menkai reprezentuotas miestiečių sluoksnis, tarp draugijos narių pasitaikė vos vienas kitas pirklys arba restorano savininkas.

Papildomai reiktų ištirti istoriografijoje nuolat keliamą Vilniaus universiteto studentų draugijų ryšių su masonais klausimą. Pačioje draugijoje nebuvo nė vieno

⁶¹ Ten pat, A 462, l. 9; A 746, p. 181, 185.

⁶² Ten pat, A 746, p. 8, 15, 21, 30, 39, 78, 144.

⁶³ U. i m. H o f, min. veik., p. 121.

⁶⁴ Varšuvos ložės „Izidė“ nuostatai, *VUB RS*, f. 4, b. 485, l. 1.

studento. Mažai žinių išliko apie baigusius mokslus filomatus. Žinoma, kad 1817 m. birželio 2 d. į „Uoliojo lietuvių“ ložę buvo įvesdintas Jonas Čečiotas, tuomet Vilniaus gimnazijos mokytojas⁶⁵. Neaiškus lieka Tomo Zano priklausymo Lietuvos provincijos ložei „Tobuloji vienybė“ klausimas. S. Zalęskis ir S. Małachowski-Łempickis teigė, kad brolis T. Zanas šioje ložėje per Jonines deklamavo eilėraštį, skirtą šios ložės katedros meistrui M. J. Römeriui⁶⁶. M. Römeris vadovavo „Tobulajai vienybei“ 1820 m., tačiau tų metų ložės narių sąrašuose T. Zano nėra. Tiesą sakant, jis ir negalėjo priklausyti šiai ložei: juk ją sudarė tik kavalierių laipsnius turintys masonai ir Lietuvos provincijos ložių atstovai. Sunku pasakyti, ar jis apskritai buvo masonų draugijos narys, mat išlikę masonų dokumentai to nerodo.

Kiekviena ložė dar turėjo vadinamuosius patarnaujančius brolius, kurie privalėjo prižiūrėti ložių patalpas, atlikti įvairius patarnavimus. Tai buvo žemesnės kilmės žmonės, galbūt nusigyvenę bajorai, tarnaujantys pas šeiminkus masonus⁶⁷.

Visus simbolinės ložės, taip pat kapitulų darbus tvarkė ir rikiavo kartą per metus – paprastai gruodžio pabaigoje, per Šv. Joną Evangelistą – renkami pareigūnai. Pagal ložių nuostatus jų buvo 15: katedros meistras, jo pavaduotojas, du prižiūrėtojai, oratorius, apeigų meistras, išdininkas, išmaldos dalintojas, teisėjas, sekretorius, archyvaras, antspaudo laikytojas, du stiuardai ir statytojas-tikrintojas⁶⁸. Lietuvos provincijos ložės dar išsirinkdavo dalies pareigūnų pavaduotojus. Kartais katedros meistras paskirdavo nuolatinį parengiantįjį (baisųjį) brolių, ruošiantį apeigoms stojančiuosius į ložę, taip pat, plečiantis ložėse muzikavimo tradicijai, – harmonijos meistrą⁶⁹. Panašios sudėties vadovybę rinko provincijos ložė bei žemesnioji kapitula. Pareigūnų dalykinės ir simbolinės funkcijas atspindėjo jų pavadinimai. Katedros meistras ir jo pavaduotojas vadovavo ložės darbams, išdininkas tvarkė vadinamąją ekonominę kasą, kurią sudarė reguliarios įmokos už priėmimą į ložę ir pakėlimą laipsniais. Išmaldos dalintojas rūpinosi įnašais, skirtais labdarai. Archyvarui, antspaudo laikytojui ir sekretoriui buvo pavestas dokumentų saugojimas ir raštvedyba. Likusieji pareigūnai masonų dirbtuvėje atliko apibrėžtas simbolines funkcijas, realizuotas ceremonialo metu.

Masonų veiklos pobūdis. Ložių uždarymas.

Masonų draugijos principai, įrašyti draugijų nuostatuose, deklaruoti masonų raštuose, buvo nukreipti į abstraktų tikslą – tobulos visuomenės, grįstos jos narių

⁶⁵ Ten pat, A 746, p. 117.

⁶⁶ S. Z a l ę s k i, min. veik., I d., p. 177–179, II d., p. 117–119; S. M a ł a c h o w s k i-Ł e m p i c k i, min. veik., p. 45.

⁶⁷ S. Z a l ę s k i, min. veik., II d., p. 165–172, 180–210, 220–239.

⁶⁸ VUB RS, f. 4, A 485, l. 3.

⁶⁹ Ten pat, A 468, l. 192–197.

laime, tvarka ir susiklausymu, kūrimą. Jų pamatą sudarė dvasinis imperatyvas, kuriame išvelgtinos kelios pagrindinės nuostatos. Tik dvasiškai tobulų žmonių bendrija gali keisti pasaulį ir būti naudinga visuomenei, todėl masonas įpareigotas pažinti save, ugdyti dvasines savybes ir būti pasirėngęs kurti taurių ir garbingų žmonių bendriją, nepriklausomai nuo jų kilmės, turto ir socialinės padėties. Asmens tobulėjimo, saviuklos darbo pakopiškumui ir buvo skirti masonų laipsniai, kurių priskaičiuojama iki 33-jų. Tik pasiekusiam aukščiausią – Kadošo kavalieriaus laipsnį galėjo būti patikėtas pasaulio likimas, tačiau, kaip žinoma, Lietuvos masonams buvo skirta įveikti tik septynių laipsnių pakopas.

Krikščionišką artimo meilę masonų interpretacijoje buvo nukreipta į visą žmoniją, bet pirmiausia – į brolius masonus, o pasauliečių atžvilgiu pasireiškė atjauta ir pagalba kenčiantiesiems, nelaimingiesiems bei likimo nuskriaustiesiems.

Masonybė derėjo prie pasaulio bei visuomenės hierarchinės sanklodos ir nesikėsino į jos prigimtį. Neatsitiktinai tikėjimas ir meilė Dievui – Didžiajam Pasaulio Architektui masonų nuostatuose buvo įrašyti pirmuoju punktu. Antruoju – paklusnumas bei pagarba monarchui ir valdžiai, o trečiuoju – meilė Tėvynei ir visuotinės gerovės siekis. Būtent šios nuostatos turėjo susieti religingus, dorus ir geros valios žmones į vieną bendriją, nepaisant tikybos ir etninių skirtumų⁷⁰.

Šiuos principus Lietuvos ložės realizavo vadinamaisiais „darbais“ bendruose susibūrimuose, į kuriuos rinkosi kiekvieną savaitę, kas dvi savaites arba kas mėnesį, priklausomai nuo metų laiko (vasarą rinkosi rečiau) ir „dirbtuvės“ lygmens (mokinių, pameistrių, meistrų, pareigūnų, provincijos ložės arba kapitulų). Šiaip ar taip, posėdžiavo dažnai, paversdami masonybę kasdienio gyvenimo dalimi.

Be recepcinių arba priėmimo „darbų“, kurie vyko visuose posėdžiuose, masonai tyloje ir ramioje aplinkoje studijavo masonų idėjas, puoselėjo „karališkąją meną“, ugdė septynias masonų dorybes: pasitikėjimą, nuoširdumą, romų būdą, nuolankumą, narsumą, tylėjimą ir labdaringumą⁷¹. Masonybės studijos buvo įvilktos į „kalbų“ arba paskaitų formą. Paprastai jas rengė katedros meistras arba žinių pasisėmęs brolis. Masonybės studijomis 1817 m. itin pasižymėjo „Uoliojo lietuvio“ ložė, kurioje skaitė paskaitas ir jų klausė kitų ložių nariai. Sausio 5 d. ką tik perėjęs į pameistrius M. Römeris pristatė savo parengtą rankraštį, kuriame išdėstė masonų teoretiko Michelio Bazott'o mintis, paįvairinęs jas pastabomis, išsakytomis *laisvųjų mūrininkų dvasioje*. Sausio 20 d. apie masonybės kilmę ir raidą kalbėjo katedros meistras M. Dluskis, vasario 3 d. tą pačią temą plėtojo „Šiaurės deglo“ sekretorius Ignotas Chodzka. Vasario 10 ir balandžio 7 d. kalbėjo tos pačios ložės katedros

⁷⁰ Ten pat, A 485, l. 1; Opis dziełań W[schodu] Wielkiego w Polsce w przedmiocie prawodawstwa, R. 5820 do dn. 24, m. V, *LMAB RS*, f. 9–3112, l. 1–2.

⁷¹ *VUB RS*, f. 4, A 468, p. 188.

meistras J. Chodzka: pirmą kartą pristatė traktatą apie žmogaus ydas ir žalingus įpročius, antrą kartą – apie kilnius draugijos tikslus, jos patrauklumą pasauliečiams ir slaptumo priežastis, taip pat aiškino draugijos papročių, ceremonijų ir simbolių reikšmę. Birželio 16 d. J. Biesiekierskis pristatė Lapierce veikalo apie masonų istoriją, pareigas ir etines normas vertimą. Spalio 28 d. tų metų paskaitų ciklą baigė „Uoliojo lietuvių“ ložės pirmasis prižiūrėtojas J. Šimkevičius, raginęs brolius puoselėti masoniškas dorybes, uoliai darbuotis Dievo garbei ir žmonijos labui⁷².

Grandine pasiūstas broliškas bučinytis ir bendra malda, užbaigiantys darbus, turėjo sutvirtinti bičiulystės saitus ir atsidavimą pasirinktam tikslui⁷³.

Buvo smerkiamas menkiausias nusižengimas masono idealui. Kai „Uoliojo lietuvių“ statytojas-tikrintojas, pirklys Juozapas Kopschas pašaipiu kūrinėliu reagavo į paskaitą apie girtuoklystę ir nepagarbiai atsiliopė apie „Gerojo ganytojo“ ložės narius, broliai nušalino jį nuo pareigų ir surengė moralinį teismą. Jis buvo apkaltintas netinkamai parinkęs žodžius, kupinus *kerštingo įkarščio ir nuolankumo stoka*. Paskirta bausmė – atlikti tris „darbus“ mokinių dirbtuvėje, kukliai ir nuolankiai prašyti „Gerojo ganytojo“ katedros meistro ir ložės narių atleidimo bei pasižadėti padoriai elgtis – žeidė pasauliečio orumą, tačiau J. Kopschas pakluso ložės sprendimui. Mat broliai įspėjo, kad priešingu atveju neleis jam dalyvauti ložės susirinkimuose⁷⁴.

Masonams privalomos (simbolinių ložių patrono šv. Jono diena, Škotų kapituolos patrono šv. Andriaus diena, caro bei ložių katedros meistrų vardinės) ir tradicinės (ložių įsteigimo minėjimas, katedros meistrų portretų kabinimas) šventės tenkino bendro džiaugsmo, estetiško mėgavimosi menais ir gyvenimo malonumais poreikį. Šventiniai renginiai, kuriuose dalyvavo ložės nariai ir svečiai, buvo iš dviejų dalių: apeiginių ir stalo „darbų“. Pirmieji vyko ložėse, antrieji dažniausiai draugijos narių restoranuose – pas P. Olivierą Ribiškėse arba Bitnerį, kartais Stanislovo Mülerio namuose. Renginiuose pynėsi kalbos, deklamacija, dainavimas ir

⁷² Ten pat, A 745, p. 11; A 746, l. 19, 29, 49, 53, 83, 127, 129; A 747, 5817 08 28 (1817 m. spalio 28 d.) įrašas.

⁷³ Masonų korespondencija. 1817–1818 m., ten pat, A 460, l. 31. Šį seną masonų paprotį 1817 m. rudenį į Vilniaus ložes gražino „Tobuloji vienybė“, patarusi jį įtraukti į ložių ceremonialą. Jis atrodė taip: pasibaigus ložės darbams katedros meistras sako: *Tvarkos, mano broliai. (Visi atsistoja). Pirmasis ir antrasis prižiūrėtojai, atsiuskite man taikos ir broliškos bičiulystės bučinį. Prižiūrėtojai pakyla iš savo vietų, priartėja vienas prie kito ir apsiekičia taikos bučiniu. Po to kiekvienas prieina prie arčiausiai sėdinčio šalia kolonos brolio ir jį bučiuoja, šis – kitą brolių. Tai vyksta, kol bučinytis iš abiejų pusių pasiekia katedros meistrą. Po to paraginti katedros meistro visi klaupiasi, atsikusę į altorių, ir sukalba maldą: *Aukščiausias žmonių teisėjau, kurio galybę ir žemę skelbia, išklausyk Tavo stebuklų garbintojų karštą maldą, palaimink mūsų darbus, suteik jėgų užsibrėžtam tikslui pasiekti, kasdieną sutvirtink mus siejančią grandinę, pakurstyk mūsų širdžių šventąją ugnį ir meilę dorybei, kuri viena leidžia šlovinti tave ir mėgautis laime, kurios dorybingas žmogus turi semtis Tavo prieglobstyje.**

⁷⁴ Ten pat, A 746, p. 73, 89–92, 94, 105, 110.

muzikavimas, o tai leido atsiskleisti masonų talentams bei meniškai prigimčiai. Vieni demonstravo oratorystės meną, kiti skaitė savo kūrybos eiles, atliko dainas ir muzikos kūrinius. Palankiai vertinti mėgėjai ir profesionalai. Vienodai mėgautasi J. Strumilos daina apie permainingą laimę, skambant ispanų gitarai, arba italų tenoro Luigi Tarqino bei Piero Bramatti atliekamomis arijomis. Visose šventėse masonų choras atlikdavo masoniškas dainas ir himnus⁷⁵. Masonų dainų rinkinys turėjo būti išspausdintas brolio Hausbrandto pastangomis⁷⁶.

Bendrą liūdesį masonai reiškė kartą per metus gedulingais „darbais“ minėdami tais metais mirusius brolius. Itin nuosekliai brolių atminimą saugojo „Uolusis lietuvis“. 1819 m. birželio 24 d. ložės darbai prasidėjo oratoriaus Antano Malevskio kalba apie žmogaus paskirtį žemėje ir neišvengiamą mirtį, taip pat raginimu saugoti išėjusių atminimą moralės normų laikymusi. Kiekvienam ši pasaulį palikusiam broliui buvo skirta kalba, apibūdinanti jo gyvenimą, darbus ir nuopelnus masonybei. Kalbas keitė malda, eitynės aplink simbolinį antkapį, gedulinga muzika ir S. Žukovskio deklamuojamos eilės apie žmogaus gyvenimo trumpalaikiškumą. Mirusiųjų vardai buvo įrašyti atminimų knygoje ir lentoje, kuri liko kabėti ložėje. Panašus minėjimas vyko 1820 m. lapkričio 13 d.⁷⁷

Naudos visuomenei supratimą masonai realizavo konkrečiais darbais, tačiau ieškodami galimybės pasitarnauti viso krašto pažangai, jie rinkosi prioritetus. Šioje srityje jie nuveikė ne itin daug, mat trūko idėjų. Tik 1819 m. pradžioje „Uolusis lietuvis“ paskyrė komisiją (Motiejus Choinovskis, Konstantinas Pliateris, Martynas Šulcas, Karolis Vagneris ir katedros meistras S. Žukovskis), kuriai pavedė apklausti masonus ir sudaryti projektą, *siekiantį bendros krašto bei žmonijos gerovės*⁷⁸.

Draugijos nariai sutiko paremti du siūlymus: įsteigti Vilniuje mokyklą, kuri dirbtų pagal Lankasterio ir Verli metodą, ir išsiųsti į Peterburgą du asmenis (vienas jų buvo Domkevičius) šiam metodui įsisavinti. Taip pat pritarė J. Rustemo siūlymui remti studijuojantį dailę jaunimą. Išvykusiems į Peterburgą būsimiems mokytojams ložė skyrė 1000 sidabro rb. 1819 m. birželio pabaigoje mokytojai grįžo ir „Uolusis lietuvis“ pradėjo nesėkmingas derybas su miesto savivalda dėl mokyklos steigimo. Miestiečiams atsisakius prisidėti prie mokyklos finansavimo, ložė skyrė lėšas Labdarybės draugijai, kurioje įsikūrė parengti mokytojai ir nedidelė mokyklėlė. J. Rustemo parinktiems keturiems dailės studentams – Martynui Januševičiui, Kazimierui Kovalevskiui, Mykolui Kuliešai ir A. Misevičiui – ložė skyrė metinę stipendiją:

⁷⁵ Ten pat, A 462, l. 44v, 46; A 746, p. 35–38, 273; A 747, 5816 10 11 (1816 m. gruodžio 11 d.) įrašas; Plačiau žr.: L. K i a u l e i k y t ė, min. veik., p. 23–25, 27.

⁷⁶ Ten pat, A 468, p. 54.

⁷⁷ Ten pat, A 468, l. 65–67, 176–177.

⁷⁸ Ten pat, A 462, l. 28; A 468, p. 13.

kiekvienam po 2 auksinus per mėnesį. Kažkuris iš studentų, atsidėkodamas už paramą, nutapė alegorinį paveikslą, vaizduojantį septynis gailėstingus darbus, ir dovanuoja jį ložei⁷⁹. Galima numanyti, kodėl masonams buvo patrauklus paramos būsimiesiems dailininkams projektas. Jie vertino žmogaus sielą apvalantį meną. Tačiau neatmestina prielaida, kad stipendijas studentams tiesiog parūpino J. Rustemas, turėjęs draugijoje didelę įtaką. 1820 m. tuos pačius studentus parėmė M. J. Römeris, dosniai paaukodamas 100 sidabro rb kaip padėką už savo portretą, kurį nutapė J. Rustemas⁸⁰.

Prie visuomenei naudingų projektų buvo raginamos prisidėti visos Lietuvos provincijos ložės. Masonų archyvo dokumentai rodo, kad „Tobuloji vienybė“ 1820 m. ložių lėšomis ketino išsiųsti į užsienį studentą įgyti mechaniko specialybę, taip pat Vilniuje pastatyti cheminę audinių baltyklą⁸¹. Tačiau nežinoma, ar tai padarė.

Nusiteikę remti švietimą ir mokslą, „Uoliojo lietuvių“ ložės nariai kiek dvejojo, kai 1819 m. pavasarį išgirdo siūlymą prisidėti prie Vilniaus universiteto studento Juozapo Senkovskio kelionės į Turkiją finansavimo, nors kelionės tikslo nauda mokslui – studijuoti rytų kalbas ir rinkti medžiagą Lietuvos istorijai – abejonių nekėlė. Galbūt sprendimui turėjo įtakos tai, kad pagrindinis kelionės organizatorius Kazimieras Kontrimas, buvęs „Gerojo ganytojo“ ložės narys, 1818 m. kovo 23 d. palaiškė masonybės reformatorius ir perėjo į „Reformuotąjį uolųjį lietuvių“. Šiaip ar taip, nusvėrė masoniški idealai ir „Uolusis lietuvis“, nepaisant dalies ložės narių prieštaravimo, J. Senkovskio kelionei nutarė skirti 90 sidabro rb⁸².

Finansinį šaltinį šiems projektams remti sudarė vadinamoji „ekonominė kasa“, formuojama iš fiksuotų mokesčių už priėmimą į ložę ir laipsnių suteikimą, nuo mokesčių buvo atleidžiami tik nepasiturintys broliai. Kartais kasą papildydavo vienkartiniai dovanojimai. Turtingiausia, nes turėjusi daugiausiai narių, buvo „Uoliojo lietuvių“ ložė. 1818 m. liepos 1 d. „Uoliojo lietuvių“ pajamos sudarė 4276 sidabro rb 96 kap., tuo tarpu mažesnės ložės, kaip „Sokrato mokykla“, surinkdavo apie 600 sidabro rb⁸³. Siūlymai didinti ložių pajamas paleidžiant pinigus į apyvartą, t. y. skolinant už atitinkamą procentą, nesulaukė pritarimo⁸⁴.

Savitą poziciją draugija užėmė leidybos atžvilgiu. Iniciatyvą paremti atskirus leidinius paprastai rodė šviesuomenė, bet daug draugijos narių jai likdavo abejinga. Kai Vilniaus universiteto adjunktas S. Žukovskis ragino brolius skirti lėšų graviruoto

⁷⁹ Ten pat, A 462, l. 32; A 468, p. 31, 33, 35, 63, 69, 71, 73, 79, 81, 186.

⁸⁰ Ten pat, A 462, l. 41v.

⁸¹ Ten pat, A 459, l. 26.

⁸² Ten pat, A 468, l. 51, 54; A 746, p. 230.

⁸³ Ten pat, A 746, p. 262, A 469, l. 5.

⁸⁴ Ten pat, A 462, l. 11; A 463, p. 16–17; A 746, p. 119.

Lietuvos provincijų žemėlapių sudarytojams, masonai nutarė susidėti tam reikalui. Tačiau į J. Chodzkos siūlymą paremti brolio Groso ketinimus leisti „Valstiečių laikraštį“ *prastuomenei šviesti* masonai atsiliepė sutikimu, kad ložė jį prenumeruotų, bet apie finansinę paramą nebuvo nė kalbos⁸⁵.

Vis dar neaiškus lieka masonų draugijos vaidmuo svarstant valstiečių išlaisvinimo klausimą 1817 m. Vilniaus gubernijos seimelyje. Nekelia abejonių tai, kad masonai vienaip ar kitaip prisidėjo prie baudžios panaikinimo idėjos įgyvendinimo: jų buvo tarp jos iniciatorių ir seimelio dalyvių⁸⁶. Tačiau ložių protokoluose ir korespondencijoje nėra nė užuominos apie tai, kad masonų dirbtuvėse buvo kalbama apie šią svarbią reformą. Maža to, Upytės apskrities bajorų vadovas Simonas Zaviša, 1817 m. gruodžio 21 d. pasakęs seimelyje garsiąją kalbą ir laikomas masonų sumanymo paleisti valstiečius į laisvę reiškėju, į „Uoliojo lietuvio“ ložę buvo įvesdintas tą pačią gruodžio 21 d.⁸⁷

Plačiausiai įsisavinta Lietuvos masonų veiklos sritis buvo labdarybė. Išmaldos dalintojai rinko aukojimus kiekviename ložių posėdyje, aukojimų kasą turėjo papildyti ilgesniam laikui išvykstantys arba susirinkimų nelankantys broliai. Surinktas lėšas dalijo dosniai, nepaisydami socialinių, etninių ir religinių skirtumų. Masonai rėmė studentus, našlaičius ir našles, daugiavaikes šeimas, keliauninkus, vargšus, ligonius, neįgaliuosius, kareivius ir kalinius. Tiesė pagalbos ranką neturtingiems žydams, rėmė totorę – velionio generolo Juozapo Beliako dukrą ir jos vaikus. Iš masonų kasos 6 sidabro rb gavo nežinia kaip užklydęs į Vilnių juodaodis Juozapas Ballatas. „Uoliojo lietuvio“ ložė skyrė 100 sidabro rb Gruzijos gyventojui krikščioniui Konstantinui Dzudzai, kad šis galėtų išpirkti iš arabų savo turtą ir šeimą. Rinko lėšas padėti *nelaimingiems graikams, bėgantiems į Rusiją nuo turkų persekiojimo*⁸⁸. Tik kartą masonai atsisakė padėti žmogui, patekusiam į apgailėtiną padėtį dėl priklausomybės nuo alkoholio⁸⁹.

Masonai daug dėmesio skyrė savitarpio pagalbai lankydami ir guosdami pasiligojusius brolius. Apmokėdavo brolių skolas, gindami jų garbę ir orumą, kaip „Sokrato mokyklos“ ložės nario Petro Bramati arba „Uoliojo lietuvio“ ložės nario Jono Damelio, kuriam dėl neaiškių finansinių išpareigojimų grėsė tremtis arba katorga⁹⁰. Kai Vilniaus miestietis, žemesniosios kapitulos pirmininkas J. H. Liebel-

⁸⁵ Ten pat, A 746, p. 37, 49.

⁸⁶ T. B a i r a š a u s k a i t ė, 1817 metų Vilniaus gubernijos bajorų semelis (reinterpretacijos bandymas), *Lietuvos istorijos metraštis. 1998 metai*, Vilnius, 1999, p. 53–54, 69–72.

⁸⁷ *VUB RS*, f. 4, A 746, p. 193, 203.

⁸⁸ Ten pat, A 462, l. 11, 21v; A 468, p. 38, 239; „Uoliojo lietuvio“ aukojimų kasos knyga, A 484, p. 17, 27, 29, 31, 61, 65, 113; A 746, p. 145, 160, 247.

⁸⁹ Ten pat, A 746, p. 65.

⁹⁰ Ten pat, A 468, p. 83; A 744, dok. Nr. 18.

tas, išlaikęs gausią šeimą, patyrė finansinių sunkumų, masonai jam skyrė 15 sidabro rb mėnesinį išlaikymą⁹¹.

Kaip žinoma, masonų draugija veikė trumpai. 1821 m. rugsėjo 25 d. Varšuvos Aukščiausioji kapitula gavo kunigaikščio Konstantino įsakymą neribotam laikui uždaryti visas masonų ložes Lenkijos Karalystėje⁹². Lietuvos masonus ši žinia pasiekė spalio 8 d. Vilniaus ložės nelaukė vietos valdžios reakcijos į pakitusią caro nuostatą masonų atžvilgiu. Spalio 11 d. susirinkęs žemesniosios ir aukštesniosios kapitulų paskirtas komitetas nutarė tvarkingai supakuoti dokumentus, juos užantspauduoti ir pavesti saugoti J. H. Liebeltui. Abiejų kapitulų įrangą, naudotą ceremonijų metu, apsiėmė saugoti vaistininkas J. Guttas⁹³. Uždaryti dirbtuvę suskubo „Uolulis lietuvis“, pavedęs meistrams ir pareigūnams apsvarstyti ložės archyvo ir lėšų apsaugojimo būdą. Susirinkę 1821 m. spalio 13 d. ložės nariai pavedė pareigūnams saugoti archyvą, antspaudą ir masonų daiktus, o salės įrangą ir baldus paliko vietoje iki 1822 m. balandžio 23 d., kol baigsis nuomos sutartis. Ložės lėšas pavedė tvarkyti septynių narių komisijai. Po dviejų metų, jeigu ložės nebus atidarytos, komisija turėjo perimti kapitalą ir pasirašyti pakvitavimus. Spalio 15 d. įvyko paskutinis „Uoliojo lietuviu“ susirinkimas, kuriame skambėjo liūdnos kalbos ir muzika⁹⁴. Panašiai turėjo užsidaryti ir kitos Vilniaus masonų ložės.

Kai 1822 m. rugpjūčio 1 d. Aleksandro I įsaku masonų ložės Rusijos imperijoje buvo uždraustos visam laikui, vietos valdžia siekė sunaikinti menkiausius šios draugijos pėdsakus. S. F. Dobrianskis teigia, kad valdžia konfiskavo masonų archyvus, o visa įrangą ir dekoracijas, kurias Karolio Vagnerio dėka priglaudė Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčia, 1823 m. buvo sudeginti Vilniaus liuteronų kapinėse Pohuliankoje⁹⁵.

Išvados

1816–1821 m. Lietuvoje veikusi masonų draugija buvo Šviečiamąjo amžiaus idėjų sklaidos rezultatas. Į ją įsitraukė siauras visuomenės sluoksnius (istorinėje literatūroje kalbama apie 700 asmenų grupę), tačiau tai buvo jos aktyviausia dalis. Kaip žinoma, Lietuvos visuomenė XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje neturėjo realių galimybių spręsti politinių ir socialinių konfliktų, galbūt dėl šios priežasties itin patraukli tapo idėja keisti pasaulį per sąmoningą poveikį žmogui, krikščioniškų vertybių humanizavimą ir visuomenei naudingą veiklą.

⁹¹ Škotų kapitulos „Dorovės garbintojai“ pareigūnų posėdžių protokolai, ten pat, A 473, l. 2.

⁹² С. Ф. Д о б р я н с к и й, *Масонские ложи в Литве*, с. 22.

⁹³ *VUB RS*, f. 4, A 478, l. 12.

⁹⁴ Ten pat, f. 4, A 463, p. 53; A 468, p. 246–247, 249.

⁹⁵ С. Ф. Д о б р я н с к и й, *Масонские ложи в Литве*, с. 26–27.

Nors XIX a. pradžioje masonai orientavosi į viduramžiškas struktūrinės ir kultūrinės formas, naudojo archaišką slaptų ženklų ir simbolių kalbą, suprantamą tik išrinktiesiems, jų veikloje mažiausiai išvelgtina mistika ir atotrūkis nuo realaus gyvenimo. Lietuvos ložėse rinkosi veiklūs, racionalaus mąstymo žmonės. Abstrakčiai absoliučios tobulybės idėjai jie suteikė naują turinį. Masonai aiškiai skyrė sutartinį sąlyginumą, suteikiantį draugijai paslapties bei teatrališkumo elementų, ir pozityvią veiklą, ieškodami būdų pasitarnauti visuomenės pažangai ir itin didelį dėmesį skirdami filantropijai.

Išlikę šaltiniai neleidžia kalbėti apie masonų poveikį legalioms ir pusiau legalioms studentų bei inteligentijos draugijoms, klestėjusioms Lietuvoje 1817–1823 m. Taip pat apie jų angažavimąsi konspiracinei politinei veiklai. Tie šaltiniai, kuriais šiandien galima remtis, rodo uždara organizaciją, kupina norų skleisti šviesą ir gėrį, tačiau nepasirengusią atsigręžti į objektyvias vertybes: laisvę, istoriją, tautą ir išsižadavimo viltį.

THE FREEMASONS IN LITHUANIA DURING 1816–1821: THEIR REVIVAL AND ACTIVITIES

Summary

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

The Age of Enlightenment, which was preoccupied with the sphere of the spread of ideas, institutionalised people's need for improvement and usefulness to society: the society of Freemasons spread in Europe from the beginning of the eighteenth century. In the Grand Duchy of Lithuania a society of Freemasons was founded in 1776. The so-called symbolic lodges of St John belonged to the Grand Orient of Poland and Lithuania and operated in accordance with the Scottish ritual. Due to the political changes that caused the partitions of the Lithuanian Polish Commonwealth, the lodges discontinued their activities in 1794 and attempted unsuccessfully to revive them in 1812–1813 but the true renaissance of Lithuania's freemasons is considered to be 1816–1821. On 1 August 1822, Masonic lodges were banned forever in the Russian Empire by decree of Aleksandr I.

This article attempts to create a sequential image of the Masonic society that operated in Lithuania during 1816–1821 and to establish its place in the life of the society of that time. It reconstructs the structure of the Lithuanian Society of Freemasons, the composition of its members, the nature of its activities, and its internal life. The principle sources are the minutes of the sessions of the Vilnius Masonic lodges, their account books, and the infrequent correspondence of the lodges.

The revival of the activities of the Freemasons in the 1810s was not connected with the ordinary reactivation of the former lodges. Although part of the lodges were re-established using the old names, a small number of masters performed the work of creating a network of them and of accepting

new members. The principle role was played by persons, who banded together in Vilnius' Zealous Lithuanian (Gorliwy Litwin, Uolulis Lietuvis) Lodge, which, it is thought, was the most influential. By October 1818, the complete structure of the Orient of Lithuania, which was subordinate to Grand National Orient (Warsaw), had been formed. It consisted of symbolic lodges, which awarded apprentice, fellow-craft, and master degrees. By 1821, 12 lodges had been created in all in: Vilnius (4), Hrodna (1), Navagrudak (1), Niasviž (1), Minsk (2), Raseiniai (1), Sluck (1), and Ukmergė (1). The lodges were subordinate to the Perfect Unity (Doskonała Jedność, Tobuloji vienybė) Lodge of the Lithuanian Province, to which lodge they sent their representatives. The Lithuanian Province received the right to the lower capital lodges, awarding fourth or fifth knight degrees [in Vilnius, the Venerators of Virtue (Czciciele Cnoty, Dorybės garbintojai) and in Niasviž, the Temple of Peace (Świątynia Pokoju, Taikos šventovė)], as well as to the higher capital in Vilnius, awarding sixth and seventh knight degrees. It was called the Crowned Steadiness (Stałość Uwiączona, Apvainikuotas pastovumas)

The surviving journals and correspondence of the Masonic lodges allows one to reconstruct the Society's procedures for the acceptance of members and their promotion through the degrees, which procedures were regulated by special rules (the proposal of candidates; the voting procedure; secret trials, which had to ascertain the candidate's way of life, behaviour, moral attitudes and contacts; the 'work' regulations mandatory for Freemasons; ceremonials; and the affiliation of the members of sister lodges). The lodges of the Lithuanian Province, the lodges of Poland and Lithuania, and the lodges of Lithuania and Russia maintained mutual ties through the institution of respect for members. Especially close contacts were formed with the latter.

A narrow class of society was involved in the activities of the Society of Freemasons (A group of about 700 people are mentioned in historical literature) but this was its most active segment: nobles occupying high positions in the self-government of the nobles and in the courts, land owners, officials, army officers, Vilnius University professors and adjuncts, physicians, pharmacists, engravers, printers, publishers, lawyers, actors, musicians, artists, architects, and several teachers, priests, and traders.

Lithuanian society at the end of the eighteenth century and beginning of the nineteenth century had no real possibilities of solving political and social conflicts; perhaps due to this reason the idea of changing the world through a conscious effect on people, Christian values, and activities beneficial to society became especially attractive. The Lithuanian lodges realised these principles in general groups called 'works', which met weekly, biweekly, or monthly, depending on the time of year and level of the 'workshop'. Besides the reception or 'work' of admitting of new members, which occurred at all the sessions, they studied Masonic ideas in a peaceful and quiet environment and nurtured the 'royal art' and Masonic virtues, making Freemasonry a part of their everyday life. The holidays that were mandatory (St John's day, the patron of the symbolic lodges, St Andrew's day, the patron of the Scottish capital, and the name days of the Tsar and lodge chair masters) and traditional (commemoration of the founding of the lodges and the hanging of the portraits of the chair masters) for Freemasons satisfied the need for collective joy, aesthetic indulgence in the arts, and life's pleasures. Collective sorrow was expressed once a year through funereal 'works' by commemorating the brothers who had died that year.

Despite the fact that at the beginning of the nineteenth century the Freemasons were oriented towards Medieval structural and cultural forms and used an archaic language of secret signs and symbols, which was understandable only for the initiated; one should see in their activities at least mysticism and a break from real life. Active, rationally thinking people congregated in Lithuania's

lodges. The Freemasons clearly bestowed a concerted conventionality, providing the Society with elements of secrecy and theatricality as well as positive activities that sought ways to help advance society. They prepared projects beneficial to society in an effort to develop industry, education, and science but they achieved little in this area. Their most successful area of activity in general was charity. Donations were collected at each lodge meeting, the collected funds being distributed generously without heed to any social, ethnic, or religious differences in that locality.

The surviving sources do not allow any mention to be made about the effect of the Freemasons on the legal and semi-legal societies for students and the intelligentsia, which flourished in Lithuania during 1817–1823, or about their involvement in conspiratorial political activities.

Gauta 2004 m. rugsėjo mėn.

Tamara B a i r a š a u s k a i t ė (g. 1950). Humanitarinių mokslų habilituota daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Tyrinėjimų kryptis: Lietuvos totorių istorija ir kultūra, bajorų luomas bei jo savivalda XIX a. Lietuvoje.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius 01108.

El. paštas: tbairas@takas.lt